

## PAPER DETAILS

TITLE: Mülteci ve Siginmaci Çocuklarda Yüksek Yararin Degerlendirilmesi

AUTHORS: Hilal KAYA,Gökçe BAYKUZU GÜNDÜZ,Hatice Gülsen ERDEN

PAGES: 764-790

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1072823>

Kaya, H., Baykuzu-Gündüz, G. ve Erden, G. (2020). Mülteci ve sığınmacı çocuklarda yüksek yararın değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 764-790.

*Derleme*

*Makale Geliş Tarihi: 21.11.2019*

*Makale Kabul Tarihi: 20.04.2020*

## **MÜLTECİ VE SIGINMACI ÇOCUKLARDA YÜKSEK YARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

### **Evaluating Best Interest in Refugee and Asylum Seeker Children**

**Hilal KAYA\***

**Gökçe BAYKUZU GÜNDÜZ\*\***

**Gülşen ERDEN\*\*\***

\* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Adli Bilimler Anabilim Dalı, kayahilal@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8001-0270

\*\* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Adli Bilimler Anabilim Dalı, gokcebaykuzu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6526-8305

\*\*\* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü, erdenmgul@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-7596-9479

### **ÖZET**

Ülkemiz son yıllarda çok sayıda mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu göç sürecinin en ağır etkileri şüphesiz ki çocuklar üzerinde olmaktadır. Ülkelerini terk eden ya da kaçarak aileleri ile birlikte ya da refakatsiz olarak gelen mülteci ve sığınmacı çocukların istismar, çocuk ticareti ve yasadışı suçların potansiyel mağdurları olması akla ilk olarak BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 2. ilkesinde yer alan “çocuğun en yüksek çıkarlarının gözetilmesi”ni getirmektedir. Çocuğun yüksek yararı ilkesi çerçevesinde şekillendirilen bu derlemede, yüksek yararın değerlendirilmesi için 3 adım (i. risk ve ihtiyaç tespiti, ii. olası çözüm yollarının saptanması, iii. çocuğun yüksek yararı çerçevesinde en iyi seçeneğin saptanması) öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra mülteci ve sığınmacı çocukların, daha da özelde refakatsiz çocukların yüksek yararının değerlendirilmesini gerektiren durumlar ile boşanma, velayet, kurum bakımına alınma ve evlat edinme konuları tartışılmıştır. Çocuğun yüksek yararı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde çocuğun fiziksel ve psikolojik sağlığı, bu sağlığı etkileyebilecek risk etmenlerinin neler olduğu ve çocuğun bu durumlarla nasıl baş ettiği ile ilgili başlıklar güncel alanyazın bilgileri ışığında ele alınmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Çocuğun yüksek yararı, mülteci, sığınmacı, göç

### **ABSTRACT**

Our country has hosted many refugees and asylum seekers in recent years. The most severe effects of this migration process are undoubtedly on children. The fact that refugee, asylum-seeker or unaccompanied children leaving or fleeing their country are potential

*victims of abuse, trafficking, and crimes bring to mind first the best interests of the child in principle 2 of the Declaration on the Rights of the Child. In this review, which is shaped according to the principle of the best interests of the child, three steps (i. Determination of risk and need, determination of possible solutions, iii. determination of the best option in the best interest of the child) are proposed for the evaluation of the best interest. Besides, divorce, custody, institutional care, and adoption, which require an assessment of the best interests of refugee and asylum-seeker children, were discussed. In the evaluations made within the framework of the best interests, physical and psychological health of the child, the risk factors that may affect this health, and how the child copes with these situations are discussed in the light of current literature.*

**Key Words:** Child's best interest, refugee, asylum seeker, immigration

## GİRİŞ

Türkiye'nin güncel göç politikasının belirlenmesinde uluslararası düzeyde 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi<sup>1</sup> ve bu sözleşmeye ek olarak çıkarılan 1967 Protokolü ile ulusal düzeyde 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) iki önemli yasal düzenleme olarak yer almaktadır. Dipnotlarda hukuksal düzlemde tanımlamaları verilen kavramlarla birlikte bu yazıda sığınmacı<sup>2</sup> kavramı, uluslararası koruma başvurusu henüz karara bağlanmamış kişiler için; mülteci kavramı ise uluslararası ve geçici koruma statüsü<sup>3</sup> kazanmış kişileri belirtmek için kullanılacaktır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Şubat 2020 raporuna göre 3,6 milyonu geçici koruma statüsündeki Suriyeliler olmak üzere, Türkiye'de;

---

<sup>1</sup> Cenevre Sözleşmesi'nin 1967 protokolüne coğrafi kısıtlama şartı koyan Türkiye'de mülteci, ilgili kanunda belirtilen sebeplerle Avrupa'dan gelen insanları kapsamaktadır (YUKK; Madde 61, 2013). Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de, Avrupa ülkeleri dışından gelen kişilere mültecilik statüsü verilmemektedir. Bununla birlikte Türkiye, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle gelen insanlara YUKK Madde 62'de belirtildiği gibi şartlı mülteci statüsü vermektedir. Bu sayede şartlı mülteci statüsünde bulunan kişilerin, başka bir ülkeye geçişi yapıncaya kadar Türkiye'de kalmasına izin verilmektedir. İlgili kanunun 63. maddesine göre şartlı mülteci ya da mülteci statüsü verilemeyen kişilere ise ikincil koruma statüsü sağlanmaktadır.

<sup>2</sup> Uluslararası koruma türleri ve geçici koruma statülerine ek olarak, alanyazında kullanılagelen UNHCR ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi bu alanda aktif ve etkin çalışmaları bulunan kurumların raporlarında (örneğin; UNHCR Şubat 2020 Türkiye Operasyonel Güncel Verileri, UNICEF Türkiye İnsani Durum Raporu No:36) sıklıkla karşılan sığınmacı kavramına değinmekte fayda bulunmaktadır. Sığınmacı kavramı, uluslararası hukukta; mültecilik başvurusu yapmış olmasına rağmen, başvurusu henüz neticelendirilmemiş kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Efe ve Ulusoy, 2013; Philips, 2013; Refugee Council, 2020). Türkiye'de 2013 yılında kabul edilen YUKK ile, başvurusu henüz herhangi bir karara ulaşmamış kişiler için "başvuru sahibi" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

<sup>3</sup> YUKK'ta 91. Madde ile tanımlanan bu statü, belirtilen uluslararası koruma türlerinin yanı sıra Türkiye sınırlarına doğru kitlesel göç hareketlerinde, 2011 yılında Suriye'den gelen kitlesel akında olduğu gibi, acil koruma sağlamak amacıyla ülkesinden ayrılmaya zorlanmış kişilere verilmektedir.

toplam 4 milyon sığınmacı ve mülteci bulunmaktadır. İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Nisan 2020 verilerinden görülebileceği üzere Türkiye'deki 3 milyon 587 bin 578 Suriyeli'nin geçici koruma statüsünde bulunduğu, bu sayının %46'sını 0-18 yaş arası çocukların oluşturduğu belirtilmektedir. UNHCR'in Aralık 2018 raporunda da Suriye dışından gelen toplam sığınmacı ve mülteci sayısının 368 bin 230 olduğu ve bu sayının %32'sinin çocuk olduğu aktarılmaktadır. Koruyucu Aile, Evlat Edinme Derneği (KOREV) Refakatsiz Sığınmacı Çocuklar Çalıştayı Sonuç Raporunda (2017) ise Türkiye'de 2500 refakatsiz çocuk bulunduğu belirtilmektedir.

İç savaş, açlık, susuzluk, zulme uğrama veya tehdit edilme gibi insanların kendi ülkelerinde yaşamlarını idame ettiremeyecek duruma gelmeleri sonucunda; kentlerini, evlerini ve ülkelerini terk etmek durumunda kalan insanlar için bu süreç, maddi ve manevi olarak zorlu bir yolculuktur. Travmatik yüklerin oldukça ağır olduğu bu süreçte, en kırılgan grup şüphesiz çocuklardır. Henüz bedensel ve psikososyal gelişimlerini tamamlamamış olan küçük bireyler için travmatik yaşantılarla baş etmelerinde sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisi koruyucu bir etkiye sahiptir (Annan, Blattman ve Horton, 2006; Punamaki, 2001; Betancourt ve Khan, 2008). Ne yazık ki, ülkesini terk etmek veya ülkesinden kaçmak zorunda kalan kişiler, hem yolculuğa çıkmadan önce hem de yolculuk sürecinde açlık, susuzluk, hastalık ya da saldırılara maruz kalma gibi sebeplerle yaşamlarını kaybedebilmektedir. Bu tür sebeplerle sınırötesi bir yolculukta veya hedef ülkeye ulaştığında yalnız kalan ve herhangi bir yetişkinin refakatinden yoksun çocukların olduğu bilinmektedir (Karataş, Tılıç, Atasü-Topçuoğlu ve Demir, 2014). Savaş, çatışmalar, göç ve sevilen insanların hayatını kaybetmesi gibi yaşantılardan her biri, ağır travmatik durumlarken; bu yaşantılarla refakatsiz olarak, yalnız başına baş etmeye çalışan çocuklar için süreç daha karmaşık ve kontrol edilmesi zordur. Bunların yanı sıra yasadışı evlat edinme, organ nakli, cinsel veya işgücü amaçlı ya da benzeri türden kötü niyetlerle çocukların istismar edildiği çocuk ticareti olgusunda da en riskli grubu refakatsiz çocuklar oluşturmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2019).

Her çocuk ister kendi ülkesinde ister başka ülkede, refakatsiz ya da ailesiyle olsun Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca iyi koşullarda yaşam hakkına sahiptir. Küçük olmaları yahut haklarını arayabilecek bilinç veya yeterlilikte olmamaları, her yetişkini çocukların haklarını koruma noktasında sorumlu tutar. Söz konusu mülteci ve sığınmacı çocuklar olduğunda da yetişkin sorumluluğu aynı şekilde işlemektedir; bununla birlikte bu çocukların kırılgan grupta yer aldığı bilinciyle risklere daha açık oldukları göz önünde bulundurulmalıdır.

**Mülteci ve Sığınmacı Çocuklar ve Çocuk Hakları**

Sığınmacı ve mültecilerle ilgili yürütülecek genel süreç, uluslararası sözleşmelerle ve ülkelerin kendi iç hukuklarınca düzenlenmiştir. Bununla birlikte özellikle çocukların dahil olduğu süreçlerde BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve iç hukuk düzenlemeleri kapsamında ayırım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı, yaşama ve gelişme hakkı ile katılım hakkı temelinde adımlar atılmaktadır. Türkiye’de sığınmacı ve mülteci çocuklar özelinde her çocuğun yaşama ve gelişme hakkına saygı duyan bir politikayla; mevcut imkânların ayırım gözetmeksizin, pay edildiği bilinmektedir (UNICEF, 2016). Çocuğun katılım ve yüksek yararı hakları temelindeki uygulamalar genellikle birlikte yürütülmektedir.

Çocuğun yüksek yararını, çocuk için ve çocuğu ilgilendiren tüm kararlarda çocuğun en yüksek faydayı elde edeceği adımların atılması olarak tanımlamak mümkündür (Yücel, 2013; Karataş vd., 2014; Stahl, 2014). Bu açıdan bakıldığında ayırım gözetmeme, yaşama ve gelişmeye katılım haklarından her biri çocuğun yüksek yararını niteleyen argümanlardır.

Çocuk Koruma Kanunu’nda temel ilke olarak yer alan “çocuğun yüksek yararı”; somut olayın özellikleri göz önünde bulundurularak hareket edilmesini öngören soyut bir kavramdır. Doğası gereği, takdir yetkisi olan makama geniş alan tanıyan bu kavram, en genelde, yarar çatışması olduğunda çocuğun yararına öncelik verilmesi anlamına gelmektedir (UNICEF, 2014). Çocuğun yararını koruyan bir ilkenin varlığı, çocuğun kendi yararını gözetebilecek gelişim düzeyinde olmadığı ve bu nedenle kararlarını tek başına sağlıklı bir şekilde veremeyeceği düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ebeveynleri başta olmak üzere toplum ve devlet, çocuğun yararını koruma ilkesini prensip edinmeli ve çocuk kendi kararlarını alacak yaşa ulaşincaya kadar onun hakkında karar verme yetkisinin bir emanet olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. 29 Mayıs 2013 tarihinde BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayımlanan “çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı (madde 3, paragraf 1) ile ilgili 14 numaralı Genel Yorum”, uygulamada yüksek yararın dikkate alınmasının her çocuk için somut bir hak olmakla birlikte aynı zamanda bir usul kuralı ve yoruma esas hukuki bir ilke olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte çocuğun yararını belirlemek için hukuki bir değerlendirme tek başına yeterli olmamakta, disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Zira çok boyutlu bir değerlendirmeye somut olayın çocuk üzerindeki etkisi, çatışan yararların ve

korunması gereken yararın ne olduğu, olası kararların çocuk üzerinde yaratacağı etki ve alınan kararın gerekçesi ortaya konulabilecektir.

Mülteci ve sığınmacı çocuklarla çalışırken yüksek yararın ön planda tutulduğu somut adımların atılmasında genel duruma benzer olarak, disiplinler ve kurumlararası işbirliği elzemdir. Değerlendirme sürecinin doğası gereği uygulanan adımlar, çocuğun yüksek yararının değerlendirildiği süreçte de benzer şekilde takip edilebilir (Stahl, 2014). Sağlıklı bir değerlendirmede, yapılacak değerlendirmenin konusu bağlamında yetkin bir alan uzmanı için sürecin nasıl işleyeceği açıktır. Buradan yola çıkarak yazarlar bu çalışma kapsamında, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde; risk ve ihtiyaç tespitinin yapılması, olası çözüm yollarının belirlenmesi ve katılım hakkına saygı gösterilerek çocuğun en yüksek faydayı sağlayabileceği seçeneklerin belirlenmesi adımlarını önermektedir. Bu adımların içeriklerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

*1. Risk ve ihtiyaç tespiti:* Görüşmeyi yürütenin psikolog, sosyal çalışmacı veya psikolojik danışman olmasından bağımsız olarak; birincil amaç her zaman çocuğun mevcut ihtiyaçlarını tespit etmek ve çocuk için riskli durumları belirleyebilmektir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında düşünüldüğünde, bir çocuk yeterli ve sağlıklı beslenemiyorsa, güvende olacağı yaşam alanı yoksa, bu gereksinimleri karşılanmadan ileri adımları görebilmek mümkün değildir (Harper, Harper ve Stills, 2003; Noltemeyer, Bush, Patton ve Bergene, 2013). Çocuğun yeterli ve sağlıklı beslenememesi hastalıklara karşı direncini düşürecek ve güvenli bir yaşam alanının olmaması dış tehditlere karşı çocuğu savunmasız bırakacaktır. Bu gibi nedenlerle risk ve ihtiyaç tespiti yapılırken öykü alınmalı, çocuğun tehdit hissettiği bir durum olup olmadığı, kendini güvende hissedip hissetmediği sorulmalı, neye ihtiyaç duyduğu belirlenmeli ve olası çözüm yollarını belirlemede yardımcı olacak baş etme becerileri ile geleceğe ilişkin beklentileri öğrenilmelidir (Stahl, 2014). Mülteci ve sığınmacı çocuklar geldikleri yeni ülkede hala tehdit altında olabilirler. Tehlikeli örgütler tarafından kaçırılma veya ölüm tehditleriyle karşı karşıya olabilirler. Zorla çalıştırılma, taciz ve tecavüze uğrama konusunda riskli olabilirler. Çocukların kaçarak geldikleri ülke ve ait oldukları kültürel yapıları düşünülerek, kapsamlı değerlendirme yapılmalı ve özellikle mülteci kamplarının hızlı değişen dinamiği atlanmadan oluşabilecek riskler ve ihtiyaçlara ilişkin hazırlıklı olunmalıdır.

*2. Olası çözüm yollarının saptanması:* Çocuk için mevcut risklerin ve ihtiyaçların belirlenmesinin ardından kurumsal işbirliği ve disiplinlerarası çalışmalar devreye

girmektedir. Çocuğun ihtiyaçlarını giderme ve risk faktörlerini ortadan kaldırmada somut adımlar gerekmektedir. Sözelimi bir çadır kentte, çocuğun barınma problemini çözmek için gerekli ekipmanı sağlayacak personeli belirleme, onunla iletişime geçme, gerekli ekipmanların en kısa sürede temin edilmesi yapılacakları saptama gibi pek çok aşamadan oluşan ve koordinasyonu gerektiren bir süreç işlemektedir. Bu koordinasyon sürecinde uzman, çocuğun risk ve ihtiyaçlarını ortadan kaldırmak için yapılabilecekleri araştırırken farklı kurumlardan, farklı meslek elemanlarının fikirlerine başvurur. Bu süreç, çoğunlukla masa başında olmayan, bir vaka toplantısı gibi düşünülebilir. Bu aşamada risk ve ihtiyaç tespitindeki dinamik sürecin de göz önünde bulundurulduğu psikolojik hazırlıklı olmaya ek olarak, somut adımların belirlenmesi ve gerekirse bir eylem planı için işbirliğinin kurulması gerekebilmektedir.

3. *Çocuğun yüksek yararı çerçevesinde en iyi seçeneğin belirlenmesi:* Uzman bu noktada, çocuğun katılım hakkına saygı duyarak, en yüksek faydayı sağlayabileceği seçeneği belirleme sorumluluğuna sahiptir. Genellikle kısa vadede işlevsel görünen bir adımın, uzun vadede çocuğun yüksek yararını gözetip gözetmeyeceğini öngörmek uzmana yüklenmiş bir sorumluluktur. Yine de sığınmacı ve mülteci çocuklar gibi riskli gruplarla çalışırken dinamikler hızlı değişebilmektedir. Bu nedenle çocuğun yüksek yararı temelinde alınmış bir karar, artık çocuğun yüksek yararını korumuyorsa; uzmanın yeni durumu fark ederek mümkün olan en kısa sürede harekete geçmesi önemlidir. Örneğin, ebeveynlerinden ayrı düşmüş bir çocuğun, yüksek yararı gözetilerek yakınlarıyla kalmasının uygun olduğu düşünülmüş olabilir; ancak çocuğun beraber kaldığı aile, çocuk için risk oluşturabilir veya çocuğun bulunduğu kamp, hasımlarının aynı kampa yerleşmesiyle çocuk için artık güvenli olmayabilir. Sığınmacı ve mülteci çocukların yüksek yararı değerlendirilirken olası risklerin iyi tespit edilebilmesi ve alternatif çözüm yollarının belirlenmiş olması, uzmana; değişen koşullara hızlı uyum sağlamada ve stresle baş etmede yardımcı olabilir. Görüşmelerde çocuğu temel hakları ve gerektiği durumlarda yardım alabileceği kişi ve kurumlar konusunda bilgilendirerek güçlendirmek; değişen koşullarda çocuğun korunmasına, katılım hakkının sağlanabilmesine ve yüksek yararının devamlılığına imkân sunabilmektedir.

## **Mülteci ve Sığınmacılarda Boşanma ve Velayet Davaları Temelinde Çocuğun Yüksek Yararı**

UNHCR (2019)'ın aktardığı bilgiye göre Türkiye'deki mülteci ve sığınmacılar ile vatansız kişiler, boşanmak istemeleri durumunda; Türk Medeni Kanunu (TMK) hükümlerince boşanabilirler. Türk yasalarına bağlı olarak, velayet konusundaki anlaşmazlığın çözümüne ilişkin dava da açabilmektedirler.

Mülteci ve sığınmacıların açtığı açılmış velayet davalarında çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi, Türkiye vatandaşlarına uygulanan prosedürlerle ilerlemektedir. Bu açıdan, velayet değerlendirmeleri bireysel görüşmeler ve ev ziyaretleri olarak iki boyutta ele alınabilir.

Velayet değerlendirmelerinde uzmanlar, çocuğun yüksek yararını gözetebilmek için kapsamlı bir bakışa ihtiyaç duymaktadır. Zira uzmanın, çocuğun velayeti konusunda hazırlayacağı rapor, hâkimin kararına etki edebilmesi açısından kritiktir. (Polat ve Güldoğan, 2015; Stahl, 2014). Bu amaçla anne, baba ve çocuklarla yapılacak bireysel görüşmelerin yanı sıra ev ziyaretlerinin planlanması gerekli görülmektedir.

*Çocukla görüşme:* Boşanma sürecini çocuğun gözünden anlamak önemlidir (Stahl, 2014). Velayet değerlendirmeleri için çocukla görüşmelerde çocuğun tanımadığı bir ortamda, tanımadığı bir kişiyle yalnız kalması kaygı yaratabilir. Mülteci ve sığınmacılarda ek olarak, uzmanın farklı anadilde olması daha çok kaygıya sebep olabilir. Kaygıyı giderebilmek için görüşmeci çocuğa, kim olduğunu ve görüşmenin hangi amaca hizmet ettiğini açıklamalı; çocuğun söylenenleri anlayıp anlamadığından emin olmalıdır. Bu açıdan görüşme sırasında tercüman bulundurulması, hem çocuğun anadilinde konuşarak kendini rahat hissetmesine hem de aktardıklarının doğru anlaşılmasına olanak tanıyacaktır (Vatansever ve Erden, 2019). Velayet değerlendirmeleri çocuğun yüksek yararını gözetmeyi hedeflemektedir. Burada çocuğun katılım hakkına da saygı duyulmaktadır. Ancak bir çocuğun, muhtemelen hayatta en sevdiği iki kişiden birini tercih etmesi; oldukça zor ve üstlenebileceğinden ağır bir sorumluluktur. Bu nedenle velayet değerlendirmelerinde çocuklara doğrudan hangi ebeveynini tercih ettiğini sormak yerine; ebeveynleriyle nasıl paylaşımlarda bulunduğunu, ebeveynleriyle ilgili ne hissettiğini ve onlarla nasıl vakit geçirdiğini sormak, daha işlevsel bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır (Stahl, 2014). Mülteci ve sığınmacı çocuklarda da benzer temalar üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır; ancak çocuğun geldiği ülke ve ait olduğu kültür konusunda uzman tercümanın yardımına ihtiyaç duyulabilir.

*Ebeveynlerle görüşme:* Uzman, ebeveynlerle yapacağı görüşmelerde; sağlık durumları, kişilik özellikleri, ebeveynlik tutumları, çocuğun velayetini alma konusundaki kararlılıkları ve sebepleri, çocuk bakımı ve eğitimi konusundaki bilgi ve becerileri, çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenme yeterlilikleri, çocukla iletişimleri, geleceğe dair planları, mevcut yaşam koşulları ve sosyal destek kaynakları gibi ebeveyn hakkında çok boyutlu bilgiler almaktadır. Bu süreçte velayeti isteyen tarafların karşı tarafla ilgili abartılı veya gerçeği yansıtmayan beyanları olabilmektedir. Uzman, bu beyanları göz ardı etmeden, bireysel görüşmeler; ev ziyaretleri, ailenin yakın çevresinden ve komşularından alacağı bilgilerle beyanların gerçekliğini araştırmalıdır. Mülteci ve sığınmacı ailelerde, anne ve babanın göç öncesi, sırası ve sonrası süreçleri ve çocuğun velayetini alma motivasyonları değerlendirmelerin bir parçasıdır. Mülteci ve sığınmacılarda, çocuğun başka bir ülkeye götürülmesiyle ilgili durumlar oluşabilmektedir. Bu noktada her iki ebeveynin yaşam koşulları, çocuğun ebeveynleriyle ilişkisi, davanın gerçekleştiği ülkedeki veya ebeveynin gitmeyi planladığı ülkedeki mevcut tehlikeler veya çocuk için risk oluşturabilecek durumlar titizlikle değerlendirilerek çocuğun yüksek yararı gözetilmelidir.

*Ev ziyaretleri:* Ev ziyaretlerinin amacı ebeveynin sahip olduğu yaşam koşullarının tespiti ve çocuk için uygun bir ortam olup olmadığını belirleyebilmektir. Çocuğun yüksek yararının değerlendirildiği düşünüldüğünde, velayeti isteyen tarafların ev incelemelerinin yapılması bir gerekliliktir. Bu ziyaretlerde uzman, ebeveyn ve çocuğun ev yaşantılarına ve ebeveynin çocukla iletişimine dair gözlem yapabilir. Uzman, çocuğun olası yaşam koşullarını tespit ederek; ebeveynin imkanlarının, çocuğun sağlıklı gelişimi için yeterli olup olmadığı konusunda karar verebilir. Ev incelemeleri, tarafların maddi kaynaklarının araştırılması gibi görünse de aslında bu ziyaretlerdeki amaç, çocuğun sağlıklı gelişimi için gereken sıcak ve sevgi dolu bir yuva arayışıdır. Dolayısıyla mülteci ve sığınmacı statüsündeki aileler için kimi zaman bu ziyaretler çadır kentlerde ve bir ev yaşantısından uzak olabilir. Bu durum çocuğun iyi bir bakım alamadığı veya çocuğun yaşamasına uygun bir ortam olmadığı anlamına gelmemektedir. Maddi kaynaklardan ziyade çocuğun psikolojik ihtiyaçlarının karşılanıyor olması uzmanın birincil önceliğidir. Her koşulda, çocuğun mevcut şartları içerisinde en yüksek yararı alabileceği durumun tespiti amaçlanmaktadır.

*Diğer kaynaklar:* Ebeveyn görüşmeleri ve ev ziyaretleri kapsamlı bilgiler elde edilmesini sağlasa da komşular, çocuğun öğretmeni veya çocuğa bakım veren ya da

aynı evde yaşayan üçüncü kişilerin vereceği bilgiler de kritik olabilmektedir. Ebeveyn görüşmelerinin ve ev ziyaretlerinin planlı olarak yapıldığı düşünüldüğünde, velayeti isteyen tarafların; kendini iyi gösterme çabasında olabileceği öngörülebilir. Bu sebeple ebeveynlerle ilgili şüphe ve/veya kaygılar mevcutsa ebeveynlerin iş arkadaşları veya amirleri gibi farklı bilgi kaynaklarına başvurulabilir. Mülteci veya sığınmacı statüsünde bulunan bu ebeveynlerin, süreçlerini takip eden kurum ve kuruluşlara başvurmak da velayetle ilgili uzmana pek çok bilgi sağlayabilir.

Bireysel görüşmeler, ev ziyaretleri ve diğer kaynaklardan alınan her türlü bilginin amacı, çocuğun yüksek yararını koruyan kararı belirleyebilmektir. Uzmanın titizlikle çalıştığı bu süreçte, elde edilen bilgilerin bir araya getirilmesi ve anlaşılır bir dille, gerekçelendirilerek, uzmanın görüşünü de içerecek şekilde raporlaştırılması sürecin kolay görünen; ancak en hassas kısmıdır (Polat ve Göldoğan, 2015; Buz, Düzyurt ve Sağlam, 2015).

TMK'nın 323. Maddesine göre, velayeti elinde bulundurmayan ebeveyn; çocukla kişisel ilişki kurma hakkına sahiptir. Madde 325'te ise çocuğun yüksek yararı çerçevesinde, ebeveynleri dışında kişilerle; özellikle hısımlar ve akrabalarla, uygun kişisel ilişki kurulmasının düzenlenebileceği aktarılmaktadır. Kişisel ilişkinin düzenlenmesinde hâkim, uzman görüşüne başvurabilir. Ebeveynle veya diğer kişilerle kurulan kişisel ilişkinin, çocuğun fiziksel ve psikososyal gelişimini olumsuz etkilememesi, eğitsel, duygusal ve fiziksel gereksinimlerini göz ardı etmemesi beklenmektedir (Serdar, 2007; Polat ve Göldoğan, 2015; Buz vd., 2015).

Velayete taraf ebeveynlerin üçüncü bir ülkeye gitmek üzere Türkiye'de bulunmaları sebebiyle çocuğun, velayeti alacak ebeveyniyle başka ülkeye götürülmesi durumu oluşabilmektedir. Çocuğun, velayete sahip olmayan ebeveyniyle kişisel ilişki kurma hakkı olduğu düşünüldüğünde; başka bir ülkeye götürülmesinin, çocuk için sağlıklı olup olmayacağı ebeveynlerle birlikte, çocuğun katılım hakkı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Yine çocuğun ebeveyni tarafından kaçırılması gibi risklerin olup olmadığını araştırmak uzmanın sorumluluğundadır.

TMK Madde 336'da belirtildiği üzere ebeveynlerden birinin yaşamını yitirmesi durumunda, velayetin sağ kalan tarafa ait olduğu ve Madde 337'de anne-babanın evli olmaması durumunda, çocuğun velayetinin anneye verileceği; ancak annenin yaşça küçük, kısıtlı, ölmüş veya velayet kendisinden alınmışsa, çocuğun menfaatine uygun olarak velayetin babaya verilebileceği yahut vasi atanabileceği belirtilmektedir. Sığınmacı ve mülteciler için de süreç aynı şekilde yürütülmektedir.

Velayet değerlendirmelerine dayanarak karar vericiler bazen, velayetin anne ve babanın her ikisinden alınarak çocuğa vasi atanması yoluna gidebilmektedir. Anne ve babanın yeterli becerilere sahip olmadığı, ebeveynin hastalığı; sakatlığı, deneyimsizliği veya başka yerde bulunması ve çocuğun ağır ihmal ve istismarı durumunda; tüm önlemlere rağmen ocuk korunamadığında, velayetin ebeveynlerden alınarak, aileden başka bir yetişkinin vasi olarak atanması gerçekleşebilmektedir. ocuk için uygun bir vasi bulunamadığı durumlarda ise ocuk, kurum bakımına alınmaktadır (elik, 2004; Kapancı ve Başıoğlu, 2016; Pelendecioğlu ve Bulut, 2009; Öztekin Gelgel, 2015). Türkiye'de hakkında bakım tedbiri kararı verilen mülteci, sığınmacı ve refakatsiz ocuklar, T.C. Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (AÇSHB) bağlı ilgili kurum ve kuruluşlarda korunma altına alınmaktadır.

### **Türkiye’de Kurum Bakımındaki Sığınmacı ve Mülteci ocuklar**

AÇSHB bünyesinde bulunan ocuk Destek Merkezleri (ODEM), suça sürüklenen; suç mağduru veya sosyal tehditlere açık bulunan ve hakkında bakım veya koruma tedbiri alınan çocuklara; geçici psikososyal destek sağlayan birimlerdir (ocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği, 2015). Bu birimler, ODEM Yönetmeliği’nde (2015) belirtildiği üzere mağduriyet, suça sürüklenme ve sokakta yaşama durumları ile yaş ve cinsiyet özellikleri temelinde ihtisaslaştırılmıştır. Sığınmacı, mülteci ve refakatsiz çocuklara yönelik sağlanan psikososyal hizmetler de ODEM bünyesinde ayrı bir birimde yürütölmektedir.

Çocuğun yüksek yararı temelinde, kurum bakımına alınma işlemleri her zaman son are olarak düşünölmekte, birincil amaç; ailenin güçlendirilerek çocuğun aile odaklı bakım almasını sağlamaktır (MacLean, 2003; şimşek, Erol, Öztop ve Özcan, 2008). Bu durum mülteci ve sığınmacı çocuklar için de aynı şekilde işlemektedir. Bununla birlikte refakatsiz çocuklar açısından düşünöldüğünde, kurum bakımı hayati öneme sahiptir (Karataş vd., 2014; Engebrigtsen, 2003; Düzel ve Alış, 2018).

Avrupa Göç Ağı (European Migration Network, EMN) (2009) 18 yaş altı, üçüncü bir öлке vatandaşı veya vatansız olan, yasal bir bağı olup olmadığına bakılmadan, herhangi bir yetişkinin gözetimi ve bakımı olmaksızın üye devletlerin topraklarına giriş yapan veya bu topraklara girdikten sonra yalnız kalan bireyleri refakatsiz çocuklar olarak tanımlamaktadır. Refakatsiz ocuklar pek çok açıdan yaşıtlarına kıyasla oldukça riskli bir konumdadır. alışmalar refakatsiz çocukların, aileleriyle birlikte iltica eden çocuklara kıyasla daha fazla travmatik olaya tanık olduğunu

göstermektedir (Bean, Eurelings-Bontekoe ve Spinhoven, 2007; Wiese ve Burhorst, 2007; Fazel, Reed, Panter-Brick ve Stein, 2012). Norveç'te ev sahibi ülkeye gelişlerinden itibaren 6 ay, 2 yıl ve 5 yıl arayla yapılmış boylamsal çalışmada, 5 yıl içinde depresyon seviyelerinde azalma görülmesine rağmen; kaygı, travmatik stres belirtileri ve dışsallaştırma sorunlarında bir değişim görülmediği bildirilmiştir. Yanı sıra kız çocuklarının ve ağır travmatik olay mağdurlarının şikayetlerinin daha yüksek olduğu, daha büyük yaşta olan çocuklarda ise depresyon ve travmatik stres seviyesinde zaman içindeki değişimin çok az olduğu vurgulanmıştır (Jensen, Skar, Andersson ve Birkeland, 2019).

Bu çocuklar herhangi bir yasal vasi eksikliği nedeniyle haklarında verilecek kararlarda sıkıntılı prosedürlerle karşılaşmaktadır. Hâlihazırda koruyucu ve destekleyici bir aile sisteminin parçası olmadıklarından farklı grupların manipülasyonuna ve istismara açık hedef olmaktadır (KOREV, 2017; Vervliet, Meyer-Demott, Jakobsen, Broekaert, Heir ve Derluyn, 2014; Jensen vd., 2019). Bean ve diğerleri (2007) refakatsiz çocukların, aileleriyle olan çocuklara kıyasla fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma ihtimallerinin daha fazla olduğunu bildirmişlerdir. Benzer şekilde sağlıklı akran ilişkileri kuramama ve akran zorbalığı ile medyanın ötekileştirici söylemleri neticesinde toplumsal olarak dışlanma, nefret suçlarının mağduru olma ve yaşama tutunmada zorluk gibi deneyimleri olduğu bilinmektedir (Elmacı, 2014; KOREV, 2017). Bu çocuklar kurum bakımına alındıklarında, eğitime devam etmiyorlarsa, 18 yaş sonrası kurumdan ayrılma zorunluluğuyla karşılaşmakta; gelecek kaygıları, topluma uyum sorunları, geçimlerini ve özbakımlarını karşılamada zorluklar yaşamaktadırlar (KOREV, 2017).

### **Refakatsiz Çocuklarla Çalışırken Karşılaşılan Zorluklar**

Refakatsiz çocuklarla çalışırken uzmanlar dil problemi, çocuğun sağlık hizmetlerine erişimine ilişkin sorunlar, yerleşim ve uyum problemleri ile çocuğun ailesinin izinin sürülmesi konusundaki zorluklarla sıklıkla karşılaşabilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2014; Fazel vd., 2012; Measham vd., 2014; KOREV, 2017). Uzmanların karşılaşabilecekleri bu zorluklar aşağıda açıklanmaktadır.

*Dil ve Kültür Problemi:* Mülteci ve sığınmacılar söz konusu olduğunda, görüşmelerde ve ziyaretlerde uzmanın bakışını ve kararını etkileyebilecek; iki husus göze çarpmaktadır: dil ve kültür (Bayık-Temel, 2011; Jensen, Norredam, Priebe ve Krasnik, 2013). Yukarıda değinildiği üzere görüşmecinin ve tarafların farklı anadil ve kültürlerle sahip oluşu görüşmeci ve görüşülen kişinin birbirlerini anlamasını

zorlaştırabilmekte, görüşmenin akışını etkileyebilmektedir. Bu tür gruplarla çalışırken sözel ve sözel olmayan ipuçlarını okuyabilmesi için kültüre aşina bir tercümanın işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Vatansever ve Erden, 2019). Böyle durumlarda yapılacak görüşmenin gizliliği, uzmanın ve çocuğun görüşmelerde söylediklerinin birebir aktarılması gerektiği ve görüşmenin tekrarlanması durumunda uzmana yeniden eşlik etmesinin önemi gibi konularda tercümanların önceden bilgilendirilmesi ve uyarılması rutin olarak uygulanmalıdır.

*Sağlık Hizmetlerine Erişim Sorunları ve Kurum Bakımına Alınma:* Suriyelilere geçici koruma statüsüyle sağlık hizmetlerine erişim kolaylığı sağlansa da diğer ülkelerden gelen ve geçici koruma statüsüne alınmayan sığınmacılar bulunmaktadır. Bu sığınmacıların, yabancı kimlik kartı almakta yaşadıkları zorluklar nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının mümkün olmadığı bildirilmektedir. (KOREV, 2017). Yabancı kimlik numarası alma işlemlerinin uzun sürmesi, sağlık sorunları olduğunda bir sağlık kurumundan hizmet almalarını engellemektedir. Bunun yanı sıra Geçici Koruma Yönetmeliğinde 2019'da yapılan değişiklikle sağlık hizmetleri kapsamında tedavi ve ilaçlar için katılım payı alınabileceği belirtilmiştir. Ancak bu değişikliğin ekonomik olarak zor şartlarda yaşayan Suriyeliler için sağlık hizmetlerine erişimin önünde bir engel olabileceği öngörülmektedir.

Refakatsiz çocuklar kurum bakımına alındıklarında sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Ancak bu çocukların genellikle herhangi bir nüfus belgesi bulunmamakta ve yaşları konusunda çocukların kendi beyanları esas alınmaktadır (KOREV, 2017). Yaş tayini ise şüpheli durumların varsa tercih edilmektedir. Buradan refakatsiz çocukların hepsinin kurum bakımına alınamadığı ve sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşayabildiği anlaşılmaktadır.

*Yerleşim ve Uyum Problemleri:* Refakatsiz çocuklar için mülteci statüsüne alınma, yetişkin sığınmacılarla aynı süreci takiben gerçekleşmektedir (Sezgin, 2019; EMN, 2018). Geldikleri ülkede kalacak uygun bir yer ayarlanması ve yeni ortama uyum sağlamak zorlu olabilmektedir (Buz, 2004; Fazel vd., 2012). Ülkesini terk etmek zorunda kalan çocuklar için mevcut sorunların ortadan kalkması ve çocuğun arzusu dâhilinde ülkesine gönderilmesi tercih edilen ilk yoldur. Mevcut sorunların devam etmesi ve çocuğun yüksek yararınca ülkesine gönderilmesinin uygun görülmediği durumlarda ise çocuğa, psikososyal destek sağlanması, okulda uyumu kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunulması, koruyucu aile veya evlat edindirmeyi içeren aile odaklı bakım sağlanması, mesleki ve toplum odaklı kültürel uyumun desteklenmesi

yapılabilecekler arasındadır. Bazı durumlarda ise çocuğun üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi söz konusu olabilmektedir (KOREV, 2017).

*Ailenin İzinin Sürülmesi:* Refakatsiz çocukların ailesinin izinin sürülmesi, çocuğu ailesiyle bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Burada refakatsiz olarak başka bir ülkede bulunan çocuğun yüksek yararı için aile odaklı bir bakımla yaşamını idame ettirebilmesi hedeflenmektedir. Refakatsiz çocuklarda ailenin izinin sürülmesi her zaman çocuğun yüksek yararına olmayabilir. Bazı durumlarda ailenin izini sürmek hem çocuk hem aile üyeleri için hayati tehlikeler doğurabilmektedir. Bu nedenle çocuğun, ailenin izinin sürülmesini isteyip istemediği yönündeki, katılım hakkı temelli, beyanı dikkate alınmalıdır. Mevcut sistemde Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne refakatsiz çocukların kaydı tutulmakta, AÇSHB tarafından çocuk kurum bakımına alınmaktadır. Çocuğun kendi ülkesinde veya üçüncü bir ülkede aile birleşimi talebi olursa, ailenin izinin sürülmesi için bu talep İl Göç İdaresi Müdürlüğüne bildirilir (Refakatsiz Çocuklar Yönergesi, 2015).

### **Mülteci ve Sığınmacı Statüsündeki Çocukların Evlat Edindirilmesi**

Evlat edinme, bir çocuğun biyolojik anne ve babası dışındaki başka bir yetişkine veya bir çifte resmi olarak her türlü ebeveynlik hakkının verilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Koçoğlu, 2019; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). Evlat edinme yalnızca, aynı ülke vatandaşı çocuklar ve yetişkinler arasında değil; ebeveynlik hakkını alacak kişi veya kişilerle çocuğun farklı ülkelerden olduğu durumlarda da mümkündür. Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dayalı Sözleşme (2004) ile konuya ilişkin adımlar belirlenmiştir.

Bu sözleşme kapsamında, çocuğun; kişiliğinin uyumlu gelişmesi ve mutlu bir aile ortamında, sevgi ve anlayış temelli bakım alabilmesi; bulunduğu ülkede uygun bir aile yoksa devamlı bir aileye sahip olmanın çocuğa yararı gözetilerek, ülkelerarası evlat edinmenin yapılabileceği; çocuğun kaçırılma veya satılma gibi bir ticaretin parçası olmadığına araştırılması ve koruyucu tedbirler alınması gerektiği belirtilmektedir (Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme, 2004).

Evlat edindirme işlemleri ister ülke içinde ister ülkelerarası olsun, gerekli hallerde, ebeveynlerinden; çocuğun evlat edindirme sistemine alınması konusundaki onamı ve çocuğun yaşına ve olgunluğuna uygun olarak evlat edindirme işlemi konusunda bilgilendirilerek rızasının alınması önemlidir (Aydos, 2000). Burada hassas olan

husus, ailenin ve çocuğun rızalarının herhangi bir bedel karşılığında alınmamış olmasıdır ve tüm bu koşullar yasal düzenlemelerle koruma altına alınmıştır.

Çocuğun evlat edindirme sürecine uygun olup olmadığı uzman tarafından değerlendirilmelidir. Özellikle koruyucu aile geçmişi olan veya ailesi hayatta olan çocuklar için duygusal bağın devamı sebebiyle, bu çocukların; evlat edindirmeye uygun olmadıkları düşünülebilir (Sattler, 1998; Ward, 1997). Çocuk evlat edindirmeye uygunsa ve uygun aile bulunduyorsa, çocuğun dahil olacağı bu yeni ailedeki yaşam koşullarının yüksek yarar bağlamında değerlendirilmesi yapılmaktadır (Grotevant, Dunbar, Kohler ve Lash Esau, 2007).

Evlat edindirmede genellikle çocuğun, ait olduğu kültürünü devam ettirebileceği bir ortam tercih edilmekte ve bu bağlamda, özellikle refakatsiz çocuklarda, kendi ülkesindeki yakınları tarafından evlat edinilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir (Stark, 2003; Karataş vd., 2014). Sığınmacı ve mülteci çocukların ülkelerarası evlat edindirme sistemine dahil olması, çocuğun sıcak bir aile ortamında büyümesi ve sağlıklı gelişimini sürdürebilmesi açısından yüksek yarar çerçevesinde değerlendirilerek desteklenen bir olgudur (Stark, 2003; Hakansson, 1999). Bu sürecin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi açısından, her aşamada uzmanlar detaylı incelemelerde bulunmakta, ailenin ve çocuğun evlat edinme için uygunluğu değerlendirilmektedir.

*Ailenin evlat edinmeye uygunluğu:* Evlat edinmek isteyen yetişkinlerin, bir çocuğun bakım ve sorumluluklarını üstlenebilecek yeterliliğe sahip olması beklenmektedir (Sattler, 1998). Bu amaçla ailenin uygunluğu değerlendirilirken kişi veya çiftin yaşı, mesleği, çalışma saatleri, sağlık durumu, sabıka kaydı, kişilik özellikleri, uyum becerileri, güçlü ve güçsüz yanları, aile dinamikleri, sosyal ilişkileri, gelecek planları gibi pek çok farklı bilgi toplamak gereklidir (Grotevant vd., 2007, Aslantürk ve Koç, 2019). Yanı sıra ailede başka çocuk varsa, evlat edindirmenin hem ailenin mevcut çocuğu hem de evlat edinilecek çocuk için yüksek yararı gözetiyor olması beklenmektedir. Yine aile içi dinamiklerin araştırılması ve evlat edinilecek çocuğun aileye katılımıyla belirlenecek olan rolleri ve sorumluluk alanlarının tespiti, karar verme sürecinde uzmana fayda sağlayacaktır. Aileyle aynı evi paylaşan başka bir kişi veya aile üyesi varsa, bu kişiyle de görüşmeler yapmak ve çocuğun aileye katılımıyla birlikte değişecek dinamiklere ilişkin gözlem ve araştırmalarda bulunmak gereklidir.

*Çocuğun aileye uygunluğunun değerlendirilmesi:* Evlat edindirme işleminde ailelerin sahip oldukları imkânlar ve taşıdıkları sosyokültürel yapıları göz önünde bulundurarak en uygun çocuk-ebeveyn eşleştirilmesi yapılması birincil amaçtır. Çocuğun ayırt etme gücü gelişmişse rızasının alınması, çocuğun katılım hakkı bağlamında önem arz etmektedir. Bu süreçte, çocuğun aile yapısına ve aile dinamiklerine uyum sağlayıp sağlayamayacağı değerlendirilir. Çocuk biyolojik ebeveynlerine bağlı olduğunda ya da koruyucu aile geçmişi varsa evlat edinme sürecine uyumda zorluklar yaşayabilmekte, bu nedenle duygusal olarak bu tür bir sürece hazır olmadığı düşünülmektedir (Sattler, 1998). Aileyle uyumlu olabileceği kararının ardından eve yerleştirilen çocuğun, 1 yıllık süreçteki uyumu değerlendirilmektedir (Aslantürk ve Koç, 2019). Bu süreçte uzman, çocuğun katılım hakkı ve yüksek yararını gözetten bir adım atıldığı konusunda emin olmalı ve ancak bu koşulla evlat edindirme işlemini sonlandırmalıdır.

Evlat edindirme işlemi ülkeler arası olduğunda çocuğun ve ailenin değerlendirilmesi, farklı ülkelerde, farklı kurumlar ve uzmanlar tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de evlat edindirme işlemleri AÇSHB bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte, ülke içi ve ülkeler arası kurumların bilgi paylaşımları, bakanlığın organizasyonu ile yapılmaktadır. 2019 yıl sonu verilerinde toplam 17403 çocuğun evlat edindirildiği bilgisi yer alırken, bu sayıların uluslararası evlat edindirme işlemlerini içerip içermediğine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (AÇSHB, 2020).

Ülkeler arası evlat edindirme süreci taraf ülkelerdeki sorumlu kuruluşlar arası iyi bir işbirliği ve çocuğun yüksek yararını temel alan bir anlayışla yürütülmektedir (UNICEF, 2014). Kurumların, aile ve çocukla ilgili bilgileri ve uzman raporlarını birbirleriyle paylaşması, evlat edinme işleminin uygun olup olmadığı kararında rol oynamaktadır. Bu nedenle ülkeler arası evlat edinme işlemlerinde raporların ayrıntılı ve anlaşılır yazılması, uzmanın çocuğun yüksek yararını koruma sorumluluğunun bir parçasıdır.

### **Mülteci ve Sığınmacı Çocuklarda Risk Etmenleri ve Baş Etme Becerileri**

Mülteci ve sığınmacı çocuklar, kendi ülkelerinden uzakta ve zorlu yaşam koşullarında hayata tutunmaya çalışmaktadır. Sağlıklı beslenememe, barınma problemleri, eğitim imkânlarına erişememe, göç öncesi; süreci ve sonrasında yaşanan kayıplar, erken yaşta evlilik, silahlı grupların etkisi altına girme, nefret suçlarına maruz kalma, çocuk işçiliği gibi; duygusal, fiziksel ve cinsel istismar ve

ihmal olarak tanımlanabilecek pek çok sorunla baş başa kalabilmektedirler (UNICEF, 2016; Türk Tabipleri Birliği, 2014; Jensen, Fjermestad, Granly ve Wilhelmsen, 2015).

Bugün, Türkiye’de her bölgeye dağılmış durumda çok sayıda Suriyeli olduğu bilinmektedir. Günlük yaşama katılan bu insanlar, yaşadıkları şehirlerde, mahallelerde yerel halkla temas halinde bulunmaktadır. Sahip oldukları dil, kültürel yapı gibi yerli halk tarafından farklılık olarak algılanan özellikleri kimi zaman gerginliklere sebep olabilmekte ve bu insanlar ayrımcılık ve nefret söylemlerine maruz kalabilmektedir. Aileleriyle birlikte bu toplumsal baskıları deneyimlemek zorunda kalan çocuklar üzerinde de travmatik izler görülebilmektedir (Gencer, 2019). Benzer şekilde eğitim aldıkları kurumlarda akranları tarafından zorbalığın mağduru olabilmekte, dahası eğitim aldıkları kurumlarda şiddete maruz kalabilmekte, dolayısıyla bulundukları çevreye uyum sağlama noktasında problemler yaşayabilmektedirler (Tatlıcıoğlu, 2019).

Tatlıcıoğlu (2019), son yıllarda alanyazında, çocuğun iyi olma halinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin yetişkin penceresinden çıkıp çocuk odaklı ve çocukların öznel deneyimlerini içerecek bir yapıya evrildiğini ifade etmektedir. Aynı çalışmada çocuğun iyi olma halini tanımlarken yalnızca nesnel (maddi durum, barınma, sağlık, eğitim, vb.) ölçütlerin değil; aynı zamanda katılım temelli bir bakışla çocuğun yaşamının ve iyi oluşunun kendi öznel tanımlamalarını da kapsayan bütüncül bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulduğundan söz edilmektedir.

Bu bütüncül bakış açısıyla ele alınacak olursa özellikle sahada, mülteci ve sığınmacı çocuklarla çalışırken; eğer çocuğun bakım veren bir ailesi varsa ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak, çocuğun ihmal ve istismara açık olduğu noktalarda tedbirler alınmasını sağlamak, çocuğun korunması konusunda aileyi güçlendirmek; çocuğun aile yanından alınması ve kurum bakımı yerine aile temelli bakımı desteklemek (UNHCR, 2014) uzmanların birincil hedefi olacaktır ki bu da çocuğun yüksek yararını koruyan bir yaklaşımdır. Bu noktada çocuğun içinde bulunduğu olası riskler ve ihtiyaçlarının iyi tespit edilmesiyle birlikte, çocuğa aile yanında destek hizmetleri sunarak ve çocuğun eğitim, barınma, sağlık gibi hizmetlere ulaşımını kolaylaştırarak iyi oluşuna hizmet edecek bütüncül bir model ortaya koymak mümkün görünmektedir.

Refakatsiz çocuklar stresli yaşam olaylarına ek olarak yeni bir ülkeye uyum sağlama sürecinde, ebeveyn desteğinden yoksun kaldıkları için süreçle baş etmede daha çok

zorluk yaşamaları beklendiktir. Sierau ve diğerlerinin (2019) araştırmasında Almanya Çocuk Koruma Servisi'nin grup evlerinde kalan Suriye ve Afganistan asıllı, 14-19 yaşları arasındaki 105 erkek çocukla çalışılmış ve farklı sosyal destek ağlarının gençlerin ruh sağlığı üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Refakatsiz çocuklarda depresyon, kaygı ve TSSB riskinin diğer mülteci çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülen bu çalışmada, aileleriyle iletişimi olmayan çocukların diğer sosyal ağlardan daha az destek aldığı düşünüldüğü için bu gruba "çifte yük (double burden)" adı verilmiştir.

Travmatik yaşam olaylarıyla baş etmede, kişinin normal hayatına dönmesini sağlayacak günlük bir rutin oluşturabilmek, hayatının tüm akışını kaybetmiş bir insan için kontrol edilebilir ve öngörülebilir bir alan yaratır. Benzer şekilde ailesini kaybeden bir çocuk için okula devamı, her zamanki saatinde kahvaltı yapması ya da akşam aynı saatte yatağa gitmesi onun için tanıdık bir günlük yaşamdır. Yahut ailesi ile birlikte savaştan kaçarak yeni bir ülkeye sığınan çocuk, yeni geldiği ülkede kendi kültürel sistemini devam ettirebilecek birtakım düzenlemeler yapar. Aynı şekilde yemek pişirmeye, kendi kültürlerinden olan kişilerle iletişime geçmeye ve ibadetlerini yapmaya devam ederler ve ailelerinin desteğiyle çocuklar bu süreçte model olarak baş etmeye çalışırlar. Tüm bunlar travmatik olayın beklenmedik doğasına karşın, beklendiği ve kontrol edilebilir bir dünya yaratma çabasıdır ve travmatik olayın etkisini zamanla azaltabilir. Fakat aynı anda hem ailesini kaybetmiş hem de ait olduğu etnik ve kültürel çevreden uzakta kalmış bir çocuk için normalleşmeyi sağlamak oldukça zordur. Hem temel bakımını ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ailenin yoksunluğu hem de dilini bile bilmediği bir ülkede sosyal desteğin olmaması bu grubu çifte yük olarak kırılgan bir duruma getirmektedir. Yanı sıra boşanma, velayet ve evlat edinme süreci çocuklar için ekstra ağır yükler taşımaktadır. Bu süreçlerin çocuklar için uyum problemlerini doğurabileceği ve artırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu uyum problemleri kaygı, öğrenme güçlüğü, depresif duygular ve somatik şikâyetler (Jensen vd., 2015) olabilmektedir. Çifte yük grubunda yer almaları nedeniyle bu çocukların benlik saygısı, yaşam doyumu, sosyal yetkinlik becerileri ve algılanan sosyal desteklerinin de düşük olmasının uyum sağlamalarını güçleştirebileceği düşünülmektedir.

Kohli (2007), bu çocuklarla görüşme yapan bir uzmanın; birçok yaşamsal krizle karşılaşmış hayatta kalmış güçlü bir bireyle karşı karşıya olduğunu unutmaması gerektiğini belirtmektedir. Refakatsiz çocukların her zaman tek başına olmayabilecekleri, kardeşi ya da başka refakatsiz çocuklarla birlikte yaşam

mücadelesi veriyor olabilecekleri belirtilmekte, böyle durumlarda çocuğun ebeveyn rolünü üstlenerek sorumluluk aldığı ve yaşından olgun davranışlar sergileyebildiği gözlenmektedir (UNICEF, 2014). Bu sorumluluk alma ve olgunluk, travma sonrası büyümeye işaret edebileceği gibi çocuğun daha kırılgan bir hale gelmesine de neden olabilir. Karataş ve diğerleri (2014), özellikle ergenlik döneminde olan refakatsiz çocuklar için “güçlü, yetişkin, başarılı” olma temalarının ön plana çıkmakta olduğunu ifade etmekte ve “zorluklara göğüs geren güçlü erkek figürlerinin”, örnek aldıkları rol modeller olduğunu belirtmektedir.

Genel bir bakışla zorlu yaşam olayları ile baş etmiş bu çocukların geleceğe umutlu bakması, onları hem hayata bağlayan hem de geleceğe yönelik ideallerine ulaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları motivasyonu sağlayan bir öncül olarak düşünülebilir.

Bu çocuklara sadece ruh sağlığı sorunlarının üstesinden gelmek için değil; aynı zamanda yeniden yerleşme için de destek sağlamak gerekebilmektedir. Günlük zorlukları yönetebilmelerine yardımcı olmak, psikolojik iyi oluş ve bütünleşmelerini sağlamak için önem arz etmektedir (Jensen vd., 2019). Bu noktada, çocukların baş etme mekanizmalarını güçlendirecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocukların gün içerisinde vakitlerinin çoğunu geçirdiği okullar, bu çocukların desteklenmesi açısından önemli kurumlardır. Tüm çocukların iyi koşullarda yaşama hakkı olduğu bilincini benimseyerek, önyargılardan arınmış bir yaklaşımla, çözüm odaklı ve insancıl bakışın çocuklara temas etmeyi kolaylaştıracak düşünülmektedir. Okul yönetimlerinin desteği ile rehberlik servislerinin yürüteceği entegrasyonu sağlayıcı ve okulu, çocuk için bir destek sistemi haline getirebilecek faaliyetler düzenlenebilir. Yanı sıra okullar sadece çocuklar için değil; aileler için de bir destek sistemi haline getirilebilir. Benzer şekilde mülteci ve sığınmacılar için yardım sağlayan kuruluşlar ve sivil toplum işbirliğiyle eğitim, spor, sanat, vb. gibi ücretsiz faaliyetlerle hem ailelere hem çocuklara ulaşılabilirliği düşünülmektedir. Çocuğun yalnızca kendisini değil; aynı zamanda ailesini güçlendirerek ailesel başetme sistemine katkı sunabileceği ve toplumsal uyum ile iyi oluşun sağlanmasında rol alabileceği düşünülmektedir.

## **SONUÇ**

Her krizde bir fırsat olabileceği yaklaşımıyla zorunlu göçün mağduru olan çocuklarla bir müdahale planı geliştirirken çocuğun sahip olduğu kaynaklar ve fırsatlar, görüşmeyi yapan meslek elemanı tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat

krize ve risklere odaklanmış meslek elemanları için kaynak ve fırsatları görünür kılmak çoğu zaman mümkün olmayabilir. Müdahale sürecinin hem meslek elemanı hem çocuk açısından bir güçlenme süreci olduğu akılda tutulduğunda, bu kaynak ve fırsatları görünür kılmak mümkün olabilecektir.

Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerde yer alan statüler, beraberinde belirli hakları getirmektedir. Sığınmacı bir çocuğun geleceğe yönelik beklentileriyle mülteci bir çocuğunkiler kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Zorunlu göçün mağduru olan bu çocuklarla çalışırken esas olan meslek elemanlarının çocuğa, statülerden öte “çocuk” olarak yaklaşması ve hak savunuculuğu yaparak bu çocukların temel haklarına ulaşabilmelerini sağlamalarıdır. Türkiye’de zorunlu göçün mağduru olan çocuklara her ne kadar yasal mevzuatta sosyal adalet anlayışından söz edilse de uygulamada bu çocukların birçok haktan mahrum kaldığı -haklarından da çoğunlukla haberdar olmadıkları- kamusal alanda ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Bu yüzden alandaki meslek elemanlarının bu dinamiklerin farkında olması ve çocuğu çevresi içerisinde ele alması gerekmektedir.

Her ne kadar kırılgan bir grup oldukları düşünülse de sığınmacı ve mülteci çocukların yaşam mücadeleleri, erken yaşta hayatta kalmak için pek çok yeteneklerini sergilemelerine neden olur. Çocukların “hayatta kalan” oldukları farkındalığı, kendi benlik tanımlarını da değiştirebilir. Güçlü bir uyum yeteneği, alternatif çözümler üretme, akranlarına ve ailesine destek olma, umut, emek, çaba... Böylesi özel bir grupta çalışan uzmanlar, ortaya saçılmış bu birçok yeteneği fark ederek çocukların yaşamlarını kurabilmelerinde bu yeteneklerinden nasıl faydalanabilecekleri konusunda onlara rehberlik edebilir ve çocuğa bireysel kaynaklarını kullanmaya teşvik edebilirler. Çocukları sahip oldukları haklar temelinde bilgilendirerek başlayacak bir süreçte, kendi sınırlarını ve yapabileceklerini bilen bir çocuk daha sağlam adımlar atabilecek ve ihtiyaç duyduğunda yardım alabileceği kaynaklarını fark edecektir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta mülteci, sığınmacı ve refakatsiz çocukların yüksek yararı değerlendirilirken, çocuğun katılımıyla birlikte ele alınması gerektiğidir. “Müracaatçı için değil, onlarla birlikte” yaklaşımından hareket edilerek zorunlu göçün mağduru olan çocuğun kendi iyilik hali için neler gerektiğini kendisinin de ifade etmesi sağlanmalıdır. Çünkü asıl güçlenme bu noktada başlar. Çocuk, kendine ve yaşamına dair söz söyleme hakkını elde ettiğini gördüğünde -ve aslında böyle bir hakkı olduğuna dair farkındalık kazandığında- hayatın kontrolünü

eline aldığını hissedecek ve öngörülemeyen tehlikelere karşı kendini güvende hissetmeye başlayacaktır.

Çocuklar için yaşanılabilir bir dünya yaratmak, mikro düzeyde bireyin ruh ve beden sağlığı ile iyi oluşuna hizmet ederken; mezo düzeyde aile yapısının işlevselliğini koruyucu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bugün Türkiye’de mülteci ve sığınmacı çocukların toplumsal olarak uyum sağlamaları, bulundukları ülkede aidiyet geliştirebilmeleri ve arkadaşlık bağlarıyla bir sosyal destek sisteminin parçası olabilmeleri, bireysel iyi oluşları, akademik başarıları ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilmelerine imkân tanıyacaktır. Çocukların mevcut durumda, bulundukları ülkede aidiyet geliştirebilmeleri, dil öğrenmeleri ve kültürel kodları okuyabilir olmaları aileleri için de toplumsal kabulü ve uyumu sağlayabilir. Farklı gruplar birbirlerine temas ettikçe aslında benzerliklerini de görebilmekte ve birbirlerine entegre olabilmeleri kolaylaşabilmektedir.

Mülteci ve sığınmacı çocuklar, etnik kökenleri, dinleri veya ait oldukları ülkelerden bağımsız olarak tüm dünyanın geleceğini oluşturacak aktörlerdir. Bu açıdan ele alındığında daha yaşanılabilir, adil, güvenli ve huzurlu bir gelecek için onların sağlıklı gelişimine katkı sunmak ülkelerüstü bir amaca hizmet etmektedir. Hâlihazırda pek çok ülke tarafından kabul edilmiş olan BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca, her devletin bu çocuklara hak ettikleri güvenli yaşam alanlarına ve iyi bir bakıma ulaşabilmelerini sağlama yükümlüğü bulunmaktadır. Bir çocuk için yaşanabilir bir çevre makro düzeyde toplumun güven hissini besleyerek, uyumlu işleyişi sağlayabilir ve aynı zamanda ekonomik olarak bir denge yaratabilir. Mülteci ve sığınmacılarla ilgili Türkiye’de yerel halkın, özellikle maddi yardımlar konusunda adaletsizlik algısı olduğu bilinmektedir. Sosyal adalet kavramını besleyecek ve yerel halkın nefret söylemlerini ortadan kaldırmaya yardımcı olacak bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Ulusal haberlerde görüldüğü üzere çoğu zaman halkın öfkesini besleyen ve nefret söylemlerini tetikleyen, asılsız haberler olduğu düşünülmektedir. Yanı sıra devlet kurumlarının yeterince şeffaf algılanmayışı bu bilgisizlik ortamını daha tehlikeli bir hale getirebilmektedir. Dolayısıyla başta devlet kurumlarının, verilen hizmetler konusunda şeffaf bir politika geliştirmesi ve halkın görüş, öneri ve desteğini alacak güvenli bir ortam yaratması elzem görünmektedir. Çocukların hem ailesinin hem kendisinin güvende olacağı bir çevrede büyümesi, yalnız kendisinin değil, etrafındaki diğer çocukların da güvende olduğunu bilmesi ve hissetmesinin toplumsal temelleri sağlamlaştıracağına inanılmaktadır.

Yaşamsal riskleri yüksek olan mülteci ve sığınmacı çocuklar için en yüksek yararın gözetilerek fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması her şeyden önce insani bir gerekliliktir. Bu süreçte biyo-psiko-sosyal bir model çerçevesinde farklı disiplinlerin, farklı kaynaklara erişimi olan kurumların ve çocuğun en yüksek yararını koruyabilmek adına ülkelerin işbirliği gerekmektedir. Uluslararası işbirliklerinin kurulması ekonomik, sosyolojik, psikolojik, politik, vb. pek çok farklı boyutta yeni politikalarla desteklenebilir. Bu amaçla devlet kurumlarının çocuk refahını arttırmak için atılabilecek adımları tespiti, devlet kurumları ve sivil toplum desteği ile çocuk hakları temelli projelerin ortaya çıkarılması ve bu projeler için ulusal ve uluslararası kaynaklarca fon ayrılması için çalışmalar yapılabilir.

## KAYNAKÇA

2001/4721 Türk Medeni Kanunu (2001). T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 4721. Kabul Tarihi: 22.11. 2001.

2003/4857 İş Kanunu. (2003). T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 4857. Kabul Tarihi: 22.5.2003

2004/5049 Çocukların Korunması Ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun (2014). T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 5049. Kabul Tarihi: 14.01.2004

2013/6458 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 6458. Kabul Tarihi: 11.4.2013.

2014/6883 Geçici Koruma Yönetmeliği (2014) T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 6458. Kabul Tarihi: 13.10.2014

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2014). “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu.” <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmetlerinin-degerlendirilmesi-projesi-arastirma-sonuc-raporu.pdf> Erişim tarihi: 13.11.2019

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2015). “Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği”. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150329-1.html> Erişim Tarihi: 08.04.2020

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2015) “Refakatsiz Çocuklar Yönergesi”. [www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonergeler/refakatsiz-cocuklar-yonergesi.pdf](http://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonergeler/refakatsiz-cocuklar-yonergesi.pdf) Erişim tarihi: 04.04.2020

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). "Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yılsonu Kurumsal İstatistikleri". <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/41553/kurumsal-istatistikler.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2020
- Annan, J., Blattman, C., & Horton, R. (2006). The state of youth and youth protection in Northern Uganda. Uganda: UNICEF, 23.
- Aslantürk, H., & Koç, F. (2019). "Sosyal Hizmet Lisans Öğrencilerinin Evlat Edinme Yoluyla Kurulmuş Tek Ebeveynli Aileler Hakkındaki Görüş Ve Düşünceleri: Kocaeli Üniversitesi Örneği". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 814-842.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2014). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar-yola çıkınca değişen hayatlar: Bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 89-108.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Türkiye'de Göçmen Çocukların Katılım Hakkı. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8 (1), 408-430.
- Aydos, O. S. (2000). Yeni Medeni Kanuna Göre Evlat Edinme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2).
- Bayık-Temel, A. (2011). Çok kültürlülük ve kültürlerarası iletişimin sağlık hizmetlerinin sunumuna etkileri. İçinde E. Esen & Z. Yazıcı (Eds.) *Onlar Bizim Hemşehrimiz, Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı* (s.43-73). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bean, T. M., Eurelings-Bontekoe, E., & Spinhoven, P. (2007). Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. *Social science & medicine*, 64(6), 1204-1215.
- Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International review of psychiatry*, 20(3), 317-328.
- Birleşmiş Milletler, BM. (1951). "Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi" [http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin\\_hukuki\\_durumuna\\_dair\\_sozlesme.pdf](http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf) Erişim Tarihi: 13.11.2019
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, (2013). "Çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı (madde 3, paragraf 1) ile ilgili 14 numaralı Genel Yorum" <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/CRC14-R.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2020
- Buz, S. (2004). Türkiye'deki Sığınmacıların Psikososyal Sağlığı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 93-106.

- Buz, S., Düzyurt, K., & Sağlam, M. (2015). Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarına ilişkin değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 7-30.
- Çelik, C. (2004). Velayetin Kaldırılması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(1), 54-108.
- Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği (2015). T.C. Resmî Gazete, 29310, Kabul Tarihi: 29.03.2015
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013). T.C. Resmî Gazete, 28566, Kabul Tarihi: 21.02.2013
- Düzel, B., & Alish, S. (2018). Türkiye’de Uluslararası Düzensiz Göç Gerçeğinde Refakatsiz Göçmen Çocukların Durumu Ve Başlıca Risklerin Değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies*, 6 (AGP Sempozyum Özel Sayısı 1), 258-274
- Efe, S. & Ulusoy, O. (2013). 117 Soruda Mülteci Hakları. *Erişim adresi*, (4 Nisan 2020): <http://madde14.org/images/d/de/117Soru2013alHGD.pdf>
- Elmacı D.(2014). Sığınmacı Çocukların Maruz Kaldığı Kültürel Şiddet. Çocuk Ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar, Cilt 1, Şiddetin Mağduru Olarak Çocuklar. SAMER Bilimsel Yayınlar Serisi. İstanbul.
- Engebrigtsen, A. (2003). The child’s—or the state’s—best interests? An examination of the ways immigration officials work with unaccompanied asylum seeking minors in Norway. *Child & Family Social Work*, 8(3), 191-200.
- European Migration Network, (2009). “Unaccompanied Minors – an EU comparative study” [https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1\\_avrupa\\_birligi/1\\_9\\_politikalar/1\\_9\\_8\\_dis\\_politika/Policies\\_on\\_reception\\_return\\_and\\_integration\\_for\\_and\\_numbers\\_of\\_unaccompanied\\_minors.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_politikalar/1_9_8_dis_politika/Policies_on_reception_return_and_integration_for_and_numbers_of_unaccompanied_minors.pdf) Erişim Tarihi: 04.04.2020
- European Migration Network, (2018). “Approaches to Unaccompanied Minors Following Status Determination in the EU plus Norway”. [https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/00\\_eu\\_synthesis\\_report\\_unaccompanied\\_minors\\_2017\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/00_eu_synthesis_report_unaccompanied_minors_2017_en.pdf), Erişim Tarihi: 13.11.2019.
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in low-income and middle-income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282.
- Gencer, T. E.(2019). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay’da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği.

- (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Grotevant, H. D., Dunbar N., Kohler, J. K. & Lash Esau A. M. (2007). "Adoptive Identity". İçinde Rafael A. Javier, Amanda L. Baden, Frank A. Biafora, Alina Camacho-Gingerich (Ed.), *Handbook of Adoption: Implications for Researchers, Practitioners, and Families* (s.77-89) . California: Sage Publication.
- Hakansson, G. (1999). International adoption and refugee children. *Whittier Law Review.*, 21, 245-250.
- Harper, F. D., Harper, J. A., & Stills, A. B. (2003). Counseling children in crisis based on Maslow's hierarchy of basic needs. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 25(1), 11-25.
- Jensen, N. K., Norredam, M., Priebe, S., & Krasnik, A. (2013). How do general practitioners experience providing care to refugees with mental health problems? A qualitative study from Denmark. *BMC Family Practice*, 14(1), 17.
- Jensen, T. K., Fjermestad, K. W., Granly, L., & Wilhelmsen, N. H. (2015). Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children. *Clinical child psychology and psychiatry*, 20(1), 106-116.
- Jensen, T. K., Skar, A. M. S., Andersson, E. S., & Birkeland, M. S. (2019). Long-term mental health in unaccompanied refugee minors: pre-and post-flight predictors. *European child & adolescent psychiatry*, 1-12.
- Kapancı, K. B., & Başoğlu, B. (2016). Çocuğun medeni hukuk kuralları çerçevesinde şiddete karşı korunması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 347-364.
- Karataş, K., Tılıç, H. R., Atasü-Topçuoğlu, R., & Demir, O. Ö. (2014). "Türkiye’de Refakatsiz Çocuklara Erişim Ve Çocuğun Yüksek Yararına Yönelik Hizmet Sunumunun Teşvik Edilmesi Projesi Değerlendirme Raporu", <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/refakatsiz-cocuklara-yonelik-calismalar/proje-degerlendirme-raporu-tukce.pdf> Erişim Tarihi:13.11.2019
- Koçoğlu, A. D. S. (2019). Evlat Edinmede Ana Ve Babanın Rızasının Aranıp Aranmaması Sorununun, Özellikle Yetkili Kurum Aracılığı İle Evlat Edinme Açısından İncelenmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (38), 239-266.
- Kohli, R. (2007). *Social work with unaccompanied asylum-seeking children*. New York: Palgrave Macmillan

- KOREV (2017). "Refakatsiz Sığınmacı Çocuklar Çalıştay Sonuç Raporu". <https://www.korev.org.tr/files/document/refakatsiz-siginmaci-calistayi.pdf>, Erişim Tarihi: 11.05.2019
- Maclea, K. (2003). The impact of institutionalization on child development. *Development and Psychopathology*, 15(4), 853-884.
- Measham, T., Guzder, J., Rousseau, C., Pacione, L., Blais-McPherson, M., & Nadeau, L. (2014). Refugee children and their families: Supporting psychological well-being and positive adaptation following migration. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 44(7), 208-215.
- Melton, G. B., Petrila, J., Poythrees, N. G., Slobogin, C., Lyons, P. M., ve Otto, R. K. (2007). Psychological evaluation for the courts. New York: Guilford Publication.
- Morris, G. M. (2002). Psikolojiyi anlamak, (Çev. Ed. H. B. Ayvaşık, ve M. Sayıl). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Noltmeyer, A., Bush, K., Patton, J., & Bergen, D. (2013). The relationship among deficiency needs and growth needs: An empirical investigation of Maslow's theory. *Children and Youth Services Review*, 34(9), 1862-1867.
- Öztekin-Gelgel, N. (2015). Custody And Guardianship Issues In Private International Law. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35 (2) , 107-138
- Pelendecioğlu, B., & Bulut, S. (2009). Çocuğa yönelik aile içi fiziksel istismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 49-62.
- Phillips, J. (2013). *Asylum seekers and refugees: what are the facts?*. Canberra: Department of Parliamentary Services, Parliament of Australia.
- Polat, O., & Göldoğan, E. (2015). Uzman Görüşünün Boşanma Davalarında Velâyetin Saptanmasındaki Önemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 118, 243-254.
- Punamäki, R. L. (2001). From childhood trauma to adult well-being through psychosocial assistance of Chilean families". *Journal of community psychology*, 29(3), 281-303.
- Refugee Council (2020) Terms and definitions. <http://www.refugeecouncil.org.uk/glossary> Erişim tarihi: 04.04.2020
- Sattler, J. M. (1998). Clinical and Forensic Interviewing of Children and Families. San Diego: Jerome M. Sattler Publisher.
- Serdar, İ. (2007). Kişisel ilişki kurma hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9, 739-781.
- Sezgin, H. (2019). "Avrupa'da Kayıp Refakatsiz Mülteci Çocuklar", Araştırma 104, İNSAMER.

- Sierau, S., Schneider, E., Nesterko, Y., & Glaesmer, H. (2019). Alone, but protected? Effects of social support on mental health of unaccompanied refugee minors. *European Child & Adolescent psychiatry*, 28(6), 769-780.
- Stahl, P. M. (2014). *Velayet değerlendirmeleri: basitten karmaşık konulara*, (Çev. Ed. G. Erden, İ. Altınoğlu Dikmeer, Ç. Kudiaki) Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Stark, B. (2003). Lost boys and forgotten girls: intercountry adoption, human rights, and african children. *Saint Louis University Public Law Review*, 22, 275-296.
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztö, D., & Özcan, Ö. Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; ulusal örnekleme karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3).
- Tatlıcıoğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türk Tabipleri Birliği (2014). "Suriyeli sığınmacılar ve sağlık hizmetleri raporu". Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara. <http://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacirpr.pdf> Erişim Tarihi: 09.05.2019
- UNHCR (2014). Çocuklar ve aileler için bakım düzenlemeleri ve gözetim alternatiflerine dair hükümetlere yönelik seçenekler. [www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa67404](http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa67404) Erişim Tarihi: 09.05.2019
- UNHCR (2019). "Türkiye İstatistikleri". <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> Erişim Tarihi: 09.05.2019
- UNICEF (2014). "Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlararası Rehber İlkeler". [www.unicef.org.tr/bilgimerkezidetay.aspx?id=10150](http://www.unicef.org.tr/bilgimerkezidetay.aspx?id=10150) Erişim Tarihi: 18.10.2019
- UNICEF (2016). "Türkiye'deki Suriyeli çocuklar bilgi notu". [unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar\\_Bilgi%20Notu%20Subat%202016.pdf](http://unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20Notu%20Subat%202016.pdf) Erişim tarihi: 11.05.2019
- Vatansever, M., & Erden, G. (2018). "Mülteci Çocuklar ve Ergenler ile Yapılan Psikolojik Görüşme Üzerine Bir Derleme". *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 25 (2), 175-186.
- Vervliet, M., Meyer Demott, M. A., Jakobsen, M., Broekaert, E., Heir, T., & Derluyn, I. (2014). The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scandinavian journal of psychology*, 55(1), 33-37.

- Ward, M. (1997). Family paradigms and older-child adoption: A proposal for matching parents' strengths to children's needs. *Family Relations*, 46(3), 257-262.
- Wiese, E. B., & Burhorst, I. (2007). The mental health of asylum-seeking and refugee children and adolescents attending a clinic in the Netherlands. *Transcultural psychiatry*, 44(4), 596.
- Yücel, Ö.(2013). Çocuğun yüksek (üstün) yararı bağlamında çocuğun iradesi. *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 117-137